

FREDEN I KNÄRED 1613

Jens Lerbom

KORTFATTAD BAKGRUND, HISTORIK
OCH NYA PERSPEKTIV.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

KALMARKRIGET – KORTFATTAD HISTORIK	4
VÄGEN TILL FRED	5
FREDSFÖRHANDLINGARNA	5
KORT OM FREDEN I TIDIGARE FORSKNING	8
KNÄREDSFREDEN UR ETT ANNAT PERSPEKTIV	9
FÖR DIG SOM VILL VETA MER	13
Freden i Knäred i det svenska riksregistraturet	14
Ur fredsförhandlarnas dagböcker	15
Kostnader för förhandlarna	18
Ur danska riksarkivet	21
Människor som plundrats	22
KÄLLMATERIAL OCH LITTERATUR	23

Produktion
Laholms kommun

Grafisk formgivning
Anna-Lena Karlsson, Laholms kommun

Text
Jens Lerbom, Högskolan i Halmstad

Textbearbetning
Lis Erevall

Producerat för firandet av Freden i Knäred 400 år

Utgivning
januari 2013, 1:a upplagan

KALMARKRIGET – KORTFATTAD HISTORIK

I slutet av 1500-talet hade de politiska relationerna mellan Danmark och Sverige försämrats. Den ”eviga fred” som slutits mellan rikena i Stettin 1570, efter det förödande sjuårskriget, blev allt svårare att upprätthålla. Enkelt uttryckt handlade det om en maktkamp om det politiska och ekonomiska herraväldet över den Skandinaviska halvön.

Kartan över delar av Skandinavien innan kriget bröt ut 1611. De vita landsdelarna tillhörde Danmark.

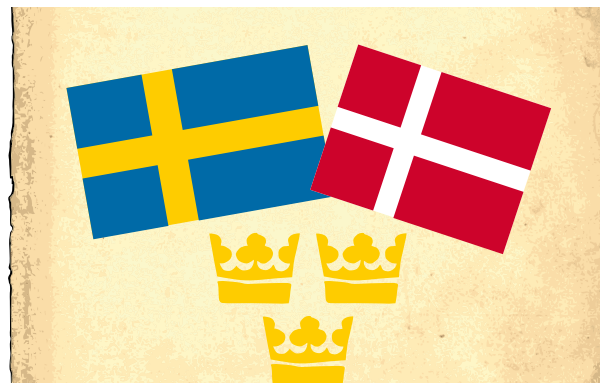
Kristian IV närde tankar om att återupprätta Kalmarunionen och Karl IX upplevde att Sverige var inringat av Danmark samt saknade kontroll över handelsvägarna mot Västeuropa. Till detta kom ett antal stridsfrågor av symbolisk karaktär. Man var bland annat oense om vem som hade rätt att använda de tre kronorna som symbol i sina riksvapen. När Karl IX utropade sig till Kung över ”lapparna” var det en direkt utmaning mot danska anspråk av beskattningsrätten på Nordkalotten. Dessutom trilskades båda länderna med varandras handelsvägar i Östersjöområdet. Oenighet rådde också huruvida danska undersåtar som bedrev handel i Sverige skulle beskattas och betala tull eller inte. För att försöka lösa konflikterna fredligt hölls några möten på gränsen i början av

1600-talet, vilka inte ledde till några resultat. Kristian IV började nu argumentera internt för att starta krig mot Sverige. Han hade svårt att övertyga sina motvilliga riksråd och efter att till sist ha hotat med att förklara krig mot Sverige, i egenskap av Hertig av Slesvig-Holstein, gick riksråden i januari 1611 med på krig. Den 4 april kom krigsförklaringen. Kristian IV lät en härold klädd i en rikt utsmyckad mantel med en silverspira och åtföljd av en trumpetare, rida över riksgränsen vid Markaryd för att lämna över fejdbrevet till den svenske kungen.

Det dröjde innan Karl IX fick ta del av krigsförklaringen. Den överlämnades till Kungen först den 2 maj efter att härolden, förmodligen medvetet skickats runt i landet av svenskarna. Då stod redan danska trupper utanför Kalmars murar. Den danska armén hade, under ledning av Kristian IV personligen, i gryningen den första maj brutit upp från gränsstaden Kristianopel i Blekinge och nått fram till Kalmar på kvällen. Från Halmstad hade ytterligare en dansk armégrupp ryckt fram mot Älvsborgs fästning. Danskarna som marscherade mot Kalmar hade bjudit ett visst motstånd vilket relativt enkelt nedkämpats. Efter en närmare månadslång belägring stormades och intogs Kalmar stad av danska trupper den 27 maj. Stadens försvarare drog sig in på Kalmar slott. Slottet stod emot belägringen till i början av augusti då besättningen kapitulerade. Några dagar senare var även Öland ockuperat. Ön återtogs visserligen av svenskarna i oktober, men när kriget gick in i en lugnare fas i slutet av 1611 var läget svårt för svenskarna. En av rikets viktigaste fästningar var i danska händer och det skulle bli värre sett med svenska ögon. Karl IX hade avlidit i Nyköping den 30 oktober och efterträts av sin sextonårige son Gustav II Adolf.

När kriget återupptogs i januari 1612 riktades danskarnas anfall mot tvillingbefästningarna Älvsborg och Gullberg, vid Göta älvs mynning. Fästningstrupperna bjöd på mycket hårt motstånd, men i slutet av maj 1612 stormades och kapitulerade besättningarna på båda befästningarna. I juni återtog danskarna Öland. Om läget för Sverige hade varit svårt när Kalmar föll, så var läget nu katastrofalt. Danskarnas plan var att med de erövrade befästningarna som bas slå mot Sveriges centrum. Detta förhindrades under sommaren 1612 genom att danskarnas offensiv i Småland, bland annat mot Jönköping, och Västergötland stoppades upp av svenskt motstånd i form av den brända jordens taktik i kombination med gerillakrigföring. Svenska trupper hade också under hela kriget regelbundet gått in och skövlat på danskt territorium.

De mer kända raiderna utfördes av Gustav II Adolf i Kristianopel, juni 1611, och i Vä utanför Kristianstad, februari 1612. Svenska trupper gick långt in i Halland och brände bland annat Varberg. Jämtland och Härjedalen hade ockuperats av Sverige i augusti 1611. Det sista större krigsföretaget ägde rum i augusti 1612 då en dansk flottstyrka, under ledning av Kristian IV, gick in i Stockholms skärgård men tvingades vända efter hårt motstånd vid Vaxholm. Kriget var nu i praktiken över även om ingen formell vapenvila utlystes.

Rätten att använda symbolen tre kronor i riksvapnet, var en av de tvister man förhandlade om.

VÄGEN TILL FRED

Det danska riksrådet hade från början varit skeptiska och motvilligt gått med på att starta kriget. Danmarks grannar såg inte heller på kriget med blida ögon. Holland och Hansestäderna var uttryckligen oroade. Kriget hindrade deras ekonomiska intressen i Skandinavien. Flera tyska furstendömen och inte minst England var, förutom de rent ekonomiska hinder som kriget förde med sig, oroade över att två protestantiska stater låg i krig med varandra i en tid då det behövdes enighet gentemot de katolska makterna i Europa. De ville inte ha en ojämn maktbalans i Norden.

Det blev också England som tryckte på kraftigast gentemot Danmark att sluta fred. Relationerna mellan England och Danmark var goda, inte minst för att Kristian IV och Jacob I var svågrar. Jacob I hade inga problem att få med sig det danska riksrådet, och särskilt inte den danske rikskanslern Christian Friis, på fredslinjen. Friis argumenterade vid upprepade tillfällen, inför Kristian IV, att tiden var mogen för fred. Han påpekade bland annat att danskarna var i besittning av två viktiga befästningar. Det fanns risk för att Polens kung Sigismund återigen kunde göra anspråk på Sveriges tron och därmed skulle katolicismen återinföras i Norden. Nu var, skrev Friis i ett brev till kungen i februari 1612, själva huvudorsaken till kriget Karl IX borta ur leken.

På hösten 1612 hade man övertygat Kristian IV om att tiden var mogen för fredsförhandlingar. I slutet av september utfärdade kungen instruktioner till de fyra riksråd som skulle föra Danmarks talan. Det var förutom rikskanslern Christen Friis, Manderup Parsberg, Axel Brahe och Eske Brock. Instruktionerna från kungen löd att de skulle kräva att alla danska erövringar, som gjorts under kriget, skulle tillfalla Danmark. Svenskarna kunde i gengäld behålla Jämtland och Härjedalen. Förutom detta skulle sedan tidigare olösta tvister mellan rikena lösas:

- Rätten till Sonneburgs slott och län på Ösel
- Rätten att använda symbolen tre kronor i riksvapnet
- Beskattningsrätten över samerna i Lappland
- Beskattningen av danska varor som fördes in i Sverige.
- Den svenske kungen skulle avsäga sig titeln ”Kung över lapparna”.

De svenska förhandlarna var Axel Oxenstierna, Nils Bielke, Henrik Horn och Gustav Stenbock. Deras offentliga instruktioner gick ut på att stå fast vid kraven på Sonneburg, rätten till tre kronor och beskattningsrätten i Lappland. De skulle kräva ömsesidig tullfrihet. Allt territorium som erövrats skulle återlämnas. Danmark skulle betala Sveriges omkostnader för kriget eftersom de startat det. Men i en hemlig bifogad instruktion tilläts förhandlarna att ge upp kraven på Sonneburg, den kungliga lapplandstiteln och beskattningsrätten på andra sidan kölen. De kunde också återlämna Jämtland och Härjedalen samt återlösa svenskt territorium mot en summa på 200 tusen riksdaler.

FREDS-FÖRHANDLINGARNA

Förhandlingarna påbörjades söndagen den 29 november 1612, som var den första advent. Ingen vapenvila hade utlysts, men en zon på en mil runt förhandlingsplatsen fridlystes för krigshandlingar. De svenska delegaterna var inhysta i Ulvsbäck och de danska i Knäred.

Förhandlarna eskorterades av vardera 50 ryttare som enligt påbud från de båda kungarna skulle vara ”väl stofferade”, det vill säga representativt klädda. På den danska sidan var det den så kallade ”Hallandsfanan” som eskorterade de danska sändebuden.

Lagaholms slott där Kristian IV bodde under en del av fredsförhandlingarna. Denna illustration visar slottet som det såg ut efter ombyggnad ca 1630.

Den svenska sidan utgjordes av en sammansatt trupp från olika regementen under ledning av ryttmästare Måns Stierna. I respektive följe ingick även sekreterare och tjänstefolk. Hur stort varje följe var är omöjligt att säga men det bör ha rört sig om minst ett hundratal personer.

Det första mötet ägde rum på förmiddagen omkring halv tolv. Axel Oxenstierna noterar i sin dagbok att förhandlingarna tog varandra i händerna och "blev stående på en stenbro mitt emot varandra". Den svenske kanslern höll ett tal där han beklagade krigstillståndet. De kom överens om att mötas igen den 3 december. Då skulle de fyra huvudpunkterna avgöras något som inte lyckades då ingen av sidorna ville vika sig. Vid nästa möte den 6 december var stämningen irriterad. Oxenstierna noterade i dagboken att danskarna var "mycket vrede" eftersom de inte godtog de svar svenskarna avgav. Eske Brock är mer kortfattad när han beskriver samma möte. Svenskarna, skrev han, märkte att svaret på två av punkterna "inte behagade oss".

Under följande veckor följde ett komplicerat förhandlings-spel där förhandlingarna regelbundet möttes på bron. Förhandlingarna är i detalj återgivna av Nils Ahnlund (1940) och Leo Tandrup (1979). Jag återger bara en kortare sammanfattning här.

Två stora tält hade ställts upp på ömse sidor om gränsen dit delegaterna kunde dra sig tillbaka för att konferera inbördes. Förutom mötena skickades, framgår det både av Axel Oxenstiernas och av Eske Brocks dagböcker, regelbundet kurirer till förhandlingarnas respektive förläggningar. I bakgrunden befann sig Kristian IV, med alternerande boende i Halmstad och Laholm, och Gustav II Adolf som slagit läger i Värnamo. I mitten av december

böjde sig svenskarna för de danska kraven på Sonneburg och "Lapplandsfrågan". Det var mycket viktigare att få tillbaka de erövrade fästningarna än att förgäves strida för mer eller mindre symboliska frågor. Frågan om de erövrade territorierna och fästningarna blev därmed den stora stridsfrågan.

Den 15 december gick förhandlingarna i baklås och de svenska förhandlingarna skickade ett bud till Gustav II Adolf i Värnamo för att konsultera. De danska förhandlingarna fick bud från Kristian IV, som för tillfället befann sig i Laholm, att omedelbart infinna sig hos honom. Så skedde också, som Eske Brock skriver i sin dagbok, i kungens sängkammare på Laholms slott där de fick ytterligare instruktioner. Möjligen tänkte sig Kristian IV att Kalmar kunde återlämnas men definitivt inte Älvsborg. Till svenskarna skulle de säga att eftersom de danska erövringarna var mer värdefulla än Jämtland och Härjedalen, behövde de komma med ett bättre fredsöförslag för att saken överhuvudtaget skulle kunna diskuteras. Gustav II Adolf kom personligen till de svenska fredsöförhandlingarna i Ulvsbäck den 17 december. I förtrolighet sade han till dem att man kanske skulle tvingas att ge upp Älvsborgs fästning med kringliggande härader, men att frågan om att överlämna Kalmar och Öland till Danmark inte på några villkor var förhandlingsbar. Älvsborg var inte lika strategiskt viktigt utan kunde ersättas av Göteborg och den del av Hisingen som låg inom det svenska rikets gränser.

Den 19 december möttes förhandlingarna igen. Positionerna var fortfarande låsta och nu trädde två medlare in i handlingen vilka hade funnits på plats en tid men hållit sig i bakgrunden. De var Jacob Spens som företrädde svenskarna och Robert Anstruther som företrädde danskarna.

Förhandlingarna kom nu att handla om detaljer kring territoriella frågor. Danskarna skärpte plötsligt sina krav på svenskt territorium och kunde tänka sig att återlämna fästningen Kalmar samt Ryssby skans, men Öland vill de behålla.

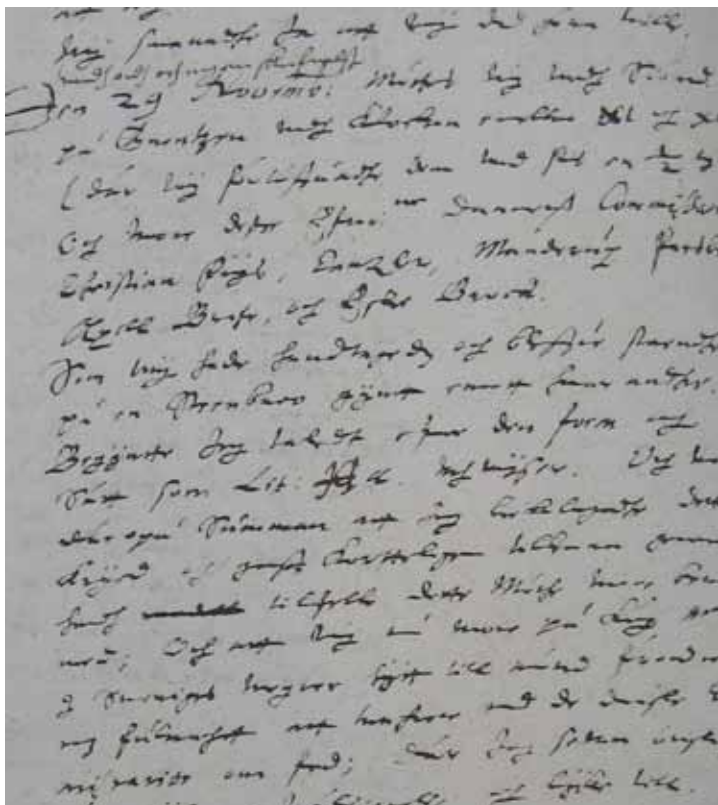
De krävde också hela skatterättigheterna på Nordkalotten, även de som svenskarna förhandlat sig till vid freden i Teusina med ryssarna. Förutom Älvsborg gjorde nu danskarna anspråk på Göteborg, Nya och Gamla Lödöse. Svenskarna avslög bestämt att ge upp Älvsborg.

På juldagen reste Kristian Friis och Eske Brock till Halmstad där de träffade Kristian IV. De framförde den svenska ståndpunkten att Älvsborg inte kunde överlämnas. Kristian IV lät sig övertygas men han tänkte inte släppa Älvsborg gratis. I gengäld skulle de kräva två miljoner daler i krigsskadestånd av svenskarna, vilket motsvarade 100 tusen daler för varje månad som kriget pågått. Kristian IV kunde tänka sig att pruta till en miljon och skulle kräva Älvsborg in i det längsta. Axel Oxenstiernas svar var att det var allt för skadligt för Sverige och påminde danskarna om att båda rikena hotades av fientligt sinnade katolska stater i sin närhet. Underförstått fanns här en möjlighet för en framtida allians mot katolikerna.

Danskarna svarade den 28 december att de höll fast vid kravet på Älvsborg, men mellan raderna kunde Oxenstierna utläsa att det fortfarande fanns förhandlingsutrymme. Nästa gränsmöte skedde dagen därpå. Jacob Spens och Robert Anstruther var båda närvarande. Oxenstierna höll ett längre anförande där han förde fram hur betydelsefullt Älvsborg var för Sverige i ekonomisk mening. Danskarna tog paus i förhandlingarna och drog sig tillbaka i Anstruthers tält. Eske Brock skriver i sin dagbok att de uppfattade svenskarna som mycket hårdnackade vad gällde Älvsborgs status. Med Anstruther som ombud gav de nu budet att återlämna Älvsborg mot att Sverige betalade två miljoner daler i krigsskadestånd. Freden var ännu inte säkrad men förhandlingarna den 29 december var trots allt något av ett genombrott.

Två problem återstod emellertid. Svenskarna hade direkt reagerat på krigsskadeståndets storlek vilket de betraktade som orimligt högt. Dessutom krävde danskarna pant för skadeståndet. Förhandlingarna övergick nu i vad som kan liknas vid en prutningsprocess, liknande vad som kan ses på basarer och marknader på moderna turistorter.

Ett nytt möte ägde rum den 2 januari 1613. Kristian Friis och Eske Brock hade dessförinnan konsulterat med den danske kungen i Halmstad. På den svenska sidan hade förhandlarna träffat Gustaf II Adolf. På detta möte förklarade danskarna att de inte kunde sänka sitt krav.

Ur Axel Oxenstiernas dagbok den 29 november 1612. Riksarkivet, Stockholm.
(Foto: Agneta Lundberg)

Oxenstierna höll med om att danskarna skulle få betalt men försökte via Jacob Spens pruta ner summan till sex tunnor guld (2 miljoner riksdaler motsvarade 20 tunnor guld). Danskarna borde tänka på att Sverige var i krig med Polen och hade stora kostnader för det. Danskarnas bud blev sexton tunnor guld på villkor att danska undersåtar gavs total tullfrihet i Sverige och att striden om de tre kronorna skulle lösas på så sätt att båda kungarna gavs rätten till symbolen. Svenskarna svarade med att erbjuda åtta tunnor guld och gick med på att prata med Gustaf II Adolf om de tre kronorna samt visst kunde danskarna få tullfrihet i Sverige. Danskarna gick då ner till ett bud på fjorton tunnor guld. Längre hann man inte den dagen.

Vid nästa möte den 4 januari höjde svenskarna sitt bud till tio tunnor guld (1 miljon riksdaler) vilket accepterades av danskarna. De närmaste dagarna följdes av diskussioner om vad som skulle utgöra pant för den fortfarande väldiga summan pengar. Inför och vid mötet den 6 januari föreslog svenskarna Dalsland som pant vilket inte imponerade på danskarna. De föreslog i stället att panten skulle utgöras av det de redan hade kontroll över, nämligen Älvsborgs fästning med kringliggande härader. Skadeståndet skulle, tyckte de, betalas tillbaka på tre år. Om svenskarna inte lyckades med det skulle Älvsborg tillfalla Danmark. Svenskarnas motbud var en betalningstid på tio år. Till slut enades man att summan skulle betalas tillbaka under en period av sex år. Därefter följde en diskussion om vilka kringliggande härader som skulle ingå i Älvsborgs lösen och hur många gånger per år summan skulle utbetalas.

Det var dessa detaljer som diskuterades på de nästkommande gränsmötena som ägde rum den 10 och 13 januari. På mötet den 13:e överlämnade danskarna ett första utkast till fredstraktat som inte godkändes i alla detaljer av svenskarna. En punkt som de inte godtogs var till exempel att man inte skulle tillåtas återuppbygga det av danskarna nedbrända Göteborg.

Den 18 januari kom Kristian IV i egen hög person till Knäred och följde med förhandlingarna ända fram till gränsen "inkognito" men blev, enligt Eske Brock, igenkänd av svenskarna och en av de engelska medlarna. "Vi blev nästan förlikta med svenskarna" skrev Brock samma dag i sin dagbok. Förhandlingarna var nu i princip avslutade och den 21 januari 1613 noterade Brock i sin dagbok att det samma dag upprättats en "evig fred" mellan Danmark och Sverige och att "allt krig och oenighet till evig tid var avskaffat". Tyvärr fick han fel. Nästan exakt trettio senare bröts den eviga freden när en svensk armé under ledning av Gustav Horn ryckte in över gränsen.

Den Svenska kungen Gustav II Adolf, var en ung regent i dubbel bemärkelse. Vid fredsförhandlingarna var han 19 år gammal och hade varit svensk regent i endast 2 år.

KORT OM FREDEN I TIDIGARE FORSKNING

Kalmarkrigets förlopp och förhandlingarna i Knäred är ingående skildrat i tidigare historieskrivning. Jag har därför översiktligt återgivit vad som redan är känt. Många av de dokument som har koppling till freden är utgivna i tryck. Det gäller såväl själva fredstraktaten som de inblandades dagböcker och brevväxling. I den bifogade litteraturlistan och källförteckningen finns dessa publikationer förtecknade.

Det finns inte någon större skillnad i hur freden skildrats om man jämför svenska och danska historieverk mer än möjligen att fredsförhandlingarna verkar vara utförligare beskrivna i den svenska litteraturen. Den danske historikern Carl Ferdinand Allen (1863) framställer Kalmarkriget som en följd av ett missförstånd mellan Kristian IV och Karl IX. Fredsförhandlingarna omnämns mycket kortfattat.

I modernare danska historieböcker, som exempelvis i Politikens utgåva av Danmarks historia (1964), är freden omnämnd på knappt en sida och tar framförallt upp vilka punkter som förhandlingarna kom fram till. I Palle Laurings danska historia (1971) nämns freden på några få rader. Det är i svensk litteratur som fredsförhandlingarna presenterats mer i detalj och detta är något som sker i 1900-talets historieskrivning. Anders Fryxell ger (1847) liksom sin samtida danska kollega Allen en ytterst kortfattad beskrivning av förhandlingarna. Fryxells efterföljare som Georg Starrbäck (1872) och Carl Grimberg (1916) är knapphändiga i sina beskrivningar av Knäredsfreden.

Danmarks kung Christian IV
Denna målning av Pieter Isaacs, finns att beskåda på Nationalhistoriske Museum i Frederiksborg Danmark.
(Foto: Ole Haupt.)

Mer utförliga framförallt i fråga om de olika turerna förhandlingarna tog, är Ludwig Stawenow (1913) och Gunnar Gihl (1963). Den mest utförliga och mer målande skildringen har presenterats av Nils Ahnlund i sin biografi över Axel Oxenstierna (1940). Den utförligaste danska undersökningen av förhandlingarna presenterad av historikern Leo Tandrup bygger till stora delar på Ahnlund och Axel Oxenstiernas tryckta skrifter.

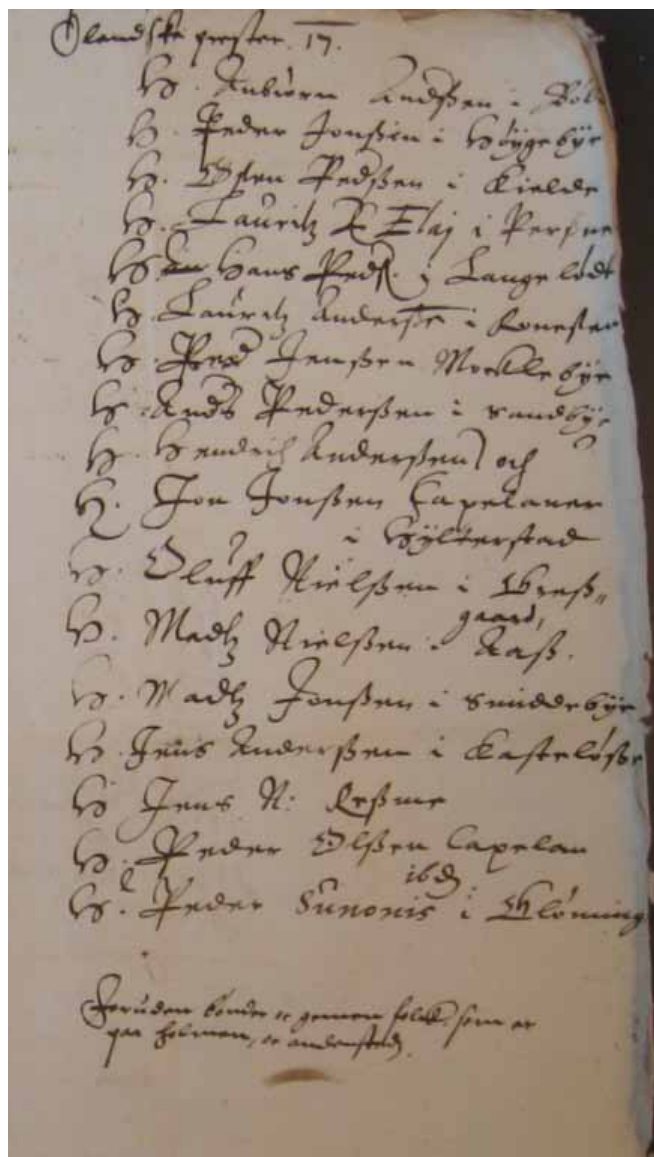
I den lokalhistoriska litteraturen framställs i stora drag förhandlingarna utifrån hur de skildrats i äldre historieverk. Joel Wangö (1933) återger fredstraktaten i sin helhet.

KNÄREDSFREDEN UR ETT ANNAT PERSPEKTIV

En nutida läsare får lätt intryck av att allt redan är sagt och skrivet om freden. Om det är de "stora männen" och de "stora politiska" frågorna man är ute efter att studera så är det mesta redan sagt. I den äldre historieskrivning på båda sidor är det också de "stora männen" som ställs i centrum det vill säga Kristian IV, Karl IX, i synnerhet den oerfarne men begåvade Gustav II Adolf och inte minst Axel Oxenstierna. Deras göranden och låtanden i respektive nationers intressen ges stort utrymme. Aktörernas skicklighet och hjältemod driver historien framåt. Freden framställs i litteraturen som en sak mellan en liten grupp förnåma män på den dansksvenska gränsen. Men, fredsförhandlingarna var också någonting som under de månader som förhandlingarna pågick satte sin prägel på lokalsamhället på båda sidor om gränsen. Det är något som Nils Ahnlund antyder när han nämner att förhandlarna hade eskort och uppvaktning "så långt den avsidet liggande bygden det tillät." Förhandlingarna ägde alltså inte rum i ett vakuum utan var någonting som märktes och påverkade befolkningen i området redan från och med sommaren 1612.

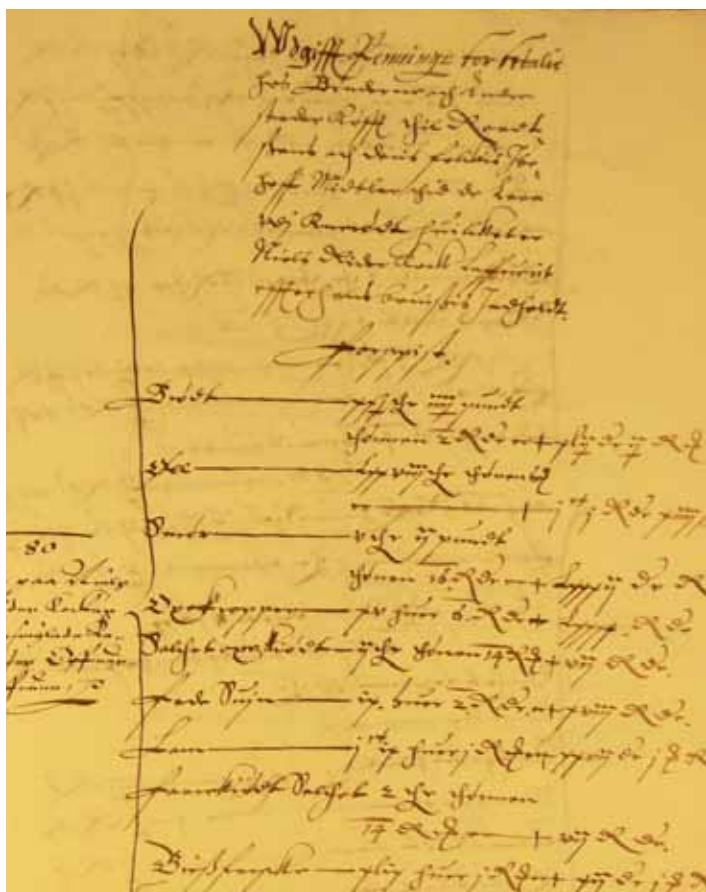
FÅNGUTVÄXLINGAR

Förhandlarnas artiga handskakningar på stenbron vid Sjöaryd i november 1612 var inte den första fredliga aktiviteten vid gränsen detta år. Ett möte om utväxling av fångar hölls på gränsen vid Sjöaryd redan i juli 1612. Bevarat från mötet är bland annat en "prislista" över fångarnas värde i pengar som är undertecknad den 20 juli av de danska förhandlarna Axel Brahe, Ander Bille och Tage Tott. Förhandlare för svenskarna var Gustav Stenbock och Gustav Horn vilka i november ingick i den svenska fredsdelegationen. Priset på en fånge varierade mellan sju tusen guldmynt och 12 daler beroende på

Ur förteckning över fångar som skall bytas på gränsen 1612. "Öländska präster /17", Rigsarkivet, Köpenhamn (Foto: Jens Lerbom)

militär rang. Bland dokumenten från "förmötet" i Sjöaryd finns det en förteckning daterad den 22 augusti 1612 över svenska fångar som skickats till Axel Brahe för vidare transport till gränsen. Med på listan finns bland annat adelsmannen Nils Sjöblad, kaptenen Olof Olofsson, civila tjänstemannen Peder Björnsson vilken varit fogde på Öland, civila studenterna Erik och Gabriel Holst och inte mindre än sjutton namngivna öländska präster som tillfångatagits av danskarna när de erövrat ön i augusti 1611. En liten notis efter förteckningen över de öländska prästerna antyder att antalet fångar var betydligt högre men att dessa inte räknades lika högt som adeln, officerare, borgare, studenter och präster. Det står i översättning till modern svenska: "dessutom bönder och gement folk som är på Holmen (det vill säga fängelset Bremerholm i Köpenhamn) och annorstädes." Förmodligen ägde fångutväxlingarna rum i omgångar under sensommaren och hösten just vid Sjöaryd. Åtminstone pekar uppgifter i de småländska räkenskaperna på det, men det går inte att avgöra med fullständig säkerhet att samtliga fångar passerade just där. Befallningsmannen Brodde i Markaryd

Ur Laholms lens regnskaber. Rigsarkivet, Köpenhamn. Förteckning över böndernas utgifter för de danska fredsförhandlarnas kost och logi. (Foto: Andreas & Anna Karlsson Falkenberg)

exempel på hur hårt civilbefolkningen på landsbygden drabbades av Kalmarkriget.

PLUNDRING

Forskarna Andreas och Anna Karlsson har utifrån studier i det danska riksarkivet beräknat att bara i norra delen av Halland hade omkring tusen gårdar plundrats av svenska trupper. Befolkningen fick även kännas vid att de egna trupperna begick övergrepp och plundrade sina egna landsmän. Det hindrade inte, som Karlsson och Karlsson skriver, att hallänningarna skänkte relativt stora summor i kollekt till sårade soldater. Däribland Knäred socken som enligt en förteckning från 1614 hade skänkt 38 mark till de krigsskadade. Räkenskaperna för Laholms län, som forskarna mycket generöst låtit mig ta del av, visar upp en visserligen något bättre bild av de svenska plundringarna i södra delen av Halland, men bara i Knäred socken uppgavs det 1613 att minst 28 hushåll hade plundrats av svenskar däribland gården Sjöaryd där själva förhandlingarna ägde rum. På den svenska sidan av gränsen var det minst lika illa ställt om inte värre. Danska trupper hade, som de själva skriver i rapporter till kungen, plundrat, rövat, bränt och slagit ihjäl i stora områden av Västergötland och Småland. I Markaryd socken, vilken gränsade till Knäred, var enligt räkenskaperna mängder av gårdar och byar plundrade samt ödelagda.

LOGI

Det var ett mycket hårt krigsdrabbat område förhandlingarna ägde rum i. Kriget hade kostat oerhörda summor för alla inblandade, men det kostade också att få fred. Inte minst i form av kost och logi som fredsförhandlarna, deras militära eskort samt tjänstefolk krävde. Den byggnad som de danska fredsförhandlarna bodde i, huruvida det var Knäreds prästgård eller någon annan byggnad är oklart, förbättrades med sex stycken nya fönster. Förmodligen hade byggnaden plundrats av svenska trupper. Bonden Peder Jensen i Dyrebo som, enligt de danska länsräkenskaperna, hade plundrats av svenskarna under kriget bidrog med sex läster kol till att värma upp fredsförhandlarnas bostad. En läst motsvarade ungefär hundra liter. I samma förteckning berättades det också hur Peder Jensen fick betalt för de omkostnader han haft för att ha förhandlarnas tvätt-piga inneboende hos sig. Tydligt hade det i samband med detta uppstått en våld i hans gård vilket också fördes upp på listan över utgifter. Tvätterskan, vars namn inte är angivet, fick betalt med fyra daler, en relativt stor summa. Till och med såpan som användes till att, som det heter ”tvätta rådmännens linkläder”, är noga bokförd.

EKONOMISKA KONSEKVENSER FÖR CIVILBEFOLKNINGEN

De danska och svenska räkenskaperna ger också en betydligt fylligare bild av de ekonomiska konsekvenserna för befolkningen i området. Kalmarkrigets påverkan på Halland har i äldre historieverk framställts som närmast en parantes. Landskapet låg tämligen långt från krigsskådeplatserna. Trots det har ny forskning kunnat visa att Halland drabbades mycket hårt av plundrande svenska och även de egna danska trupperna. Länsräkenskaperna i det danska riksarkivet, som nyligen studerats av Andreas och Anna Karlsson i Falkenberg, vittnar om svår förödelse i delar av Halland. Att staden Varberg brändes av svenskarna 1612 är känt sedan tidigare, men i deras kommande bok om det danska Halland ger de flera

KOST - DANSKARNA

Delegationen med följe krävde inte bara skydd mot väder och vind utan också mat och här dög inte enklare förtäring. Den danska förteckningen över de varor som köpts upp av bönderna i trakten till som det heter ”rådets och deras folks behov” får en sentida läsare att undra över hur utplundrade bönderna i området egentligen var. Enligt listan förbrukade fredsförhandlarna och deras följe bland annat 15 hela oxkroppar, 9 feta svin, 22 lamm, 12 färskar grisar, 7 kalvar, 135 par höns och 13 tunnor lax vilket sköljdes ner med 78 tunnor öl. Listan inberäknar inte den mängd mat som Kristian IV och hans följe inmundigade de dagar de befann sig i Laholm eller Halmstad i samband med förhandlingarna.

Den 16 december då de danska förhandlare med Eske Brock i spetsen konfererade med kungen i dennes sängkammare, gick det under ett dygn bland annat åt en ospecificerad mängd oxkött, ett lamm, tre hela grisar, lax och två tunnor öl. Listorna i sin helhet kan ses som bilagor. Vid ett möte med kungen i Halmstad den 11 januari 1612 noterar Brock, vilken hade som vana att med kors gradera sina fyllor, att han tillsammans med kungen uppnått en berusningsgrad som motsvarade tre kors. Det var enligt Brocks mått mätt den näst högsta graden av berusning och den högsta berusningsgraden han noterade för sig själv utgjordes av fyra kors och uppnåddes vid två tillfällen tillsammans med Kristian IV i Norge 1604. Båda gånger har han noterat efter korsen ”Libera Nos Domine” i översättning ”Gud Bevara Oss”.

KOST - SVENSKARNA

Någon lax ingick det inte i de svenska förhandlarnas meny, men i övrigt stod deras intag av mat och dryck inte långt efter danskarnas. Jag har inte kunnat hitta någon sammanhållen lista över vad som förtärdes på den svenska sidan men i ett påbud från Gustav II Adolf till allmogen i Sunnerbo härad, vilket var det härad som gränsade till Laholms län, skulle till exempel var fjortonde bonde efter förhandlingar avkrävas en hel ox, var åttonde bonde ett får och en gås samt varannan bonde en höna. I en odaterad skrivelse från 1613 ges en inblick i vad svenskarnas medlare, engelsmannen Jacob Spens och hans följe konsumerade under förhandlingarna. Listan tar bland annat upp 3/4 ox, två får, tre gäss, tolv höns, bröd, öl, en hel del vaxljus och halm.

MÄNNISKOÖDEN

I de källor som tidigare forskare inte varit intresserade av möter också uppgifter om enskilda människooften, människor som inte har fått någon plats i historieböckerna

Många tunnor öl gick det åt i både det danska och svenska lägren under fredsförhandlingarna.

men som ändå var med och möjliggjorde att förhandlingarna trots allt kunde fungera. En av dem var den danske sekreteraren och kuriren Tomas Kruse. Hans uppgift var att förmedla skrivelser från den danska delegationen i Knäred till den svenska i Ulvsbäck. Det skulle bli hans död. Vintern 1612-1613 var mild, blöt och blåsig. Axel Oxenstierna beskriver vid ett tillfälle i sin dagbok det dåliga vädret och hur det vid ett av mötena på bron regnade samt blåste. Ett möte vid bron som skulle ha hållits den 22 december fick, enligt Oxenstierna, ställas in på grund av att vattenståndet i Lagan var så högt att de danska förhandlarna inte vågade sig över. Eske Brock nämner också, fast hans notis är daterad den 24 december, att det var så högt vatten i ån att ”vi inte utan fara kunde komma över”. Därför hade de mitt i natten skickat bud med Tomas Kruse. Sekreteraren fick vid minst fem tillfällen oavsett tid på dygnet och i det dåliga vädret ge sig iväg till den svenska sidan.

Förmodligen ådrog sig Kruse någon form av sjukdom som kom att kosta honom hans liv. Eske Brock noterade den 20 januari 1613, dagen före fredsslutet, att de den dagen sänt kuriren Henrik Lange till svenskarna och att ”samma dag dog Tomas Kruse som var i Kansliet.” Dagen efter att freden slutits noterar Brock att Kruse begravdes i Knäreds kyrka. På kvällen efter begravningen bröt de danska förhandlarna upp och reste till Margareterorp. Kalmarkriget var definitivt över.

ÄLVSBOGSLÖSEN

Älvsborgs lösen blev mycket betungande för Sverige och det blev undersåtarna i riket som fick dra det stora lasset. Lösensumman skulle betalas på fyra terminer, det vill säga avbetalas under en period av fyra år. Slutbetalningen skulle ske, och ägde också rum i Halmstad 1619. Det gästbud på Halmstad slott som avslutade affären är beryktad inte minst för att Kristian IV och Gustaf II Adolf firade det

Halmstad slott där slutbetalningen av Älvsborgslösen ägde rum i Februari 1619. Slutbetalningen firades med ett beryktat gästbud. (Foto: Lisa Andersson)

hela genom en, för nutida ögon, möjligen bisarr dryckes-tävling som slutade med att de två kungarna redlöst berusade bars ut i slottets trädgård för att sova ruset av sig. Majoriteten av befolkningen hade knappast orsak att fira och hade de velat är det möjligen så att de inte haft råd till några större utsvävningar. Det hade kostat att få tillbaka Älvsborg. Det finns uppgifter om hur bönderna vid gränsen tvingades pantsätta sin boskap för att låna pengar av danska köpmän. I ett rättsfall som avhandlades vid Sunnerbo häradsrätt i november 1621 framgår det att ett antal svenska bönder bosatta vid gränsen hade lånat pengar av en köpman från Laholm för att kunna betala Älvsborgs lösen.

DISKUSSION PÅ NÄTFORUM ANGÅENDE DAGENS VÄRDE PÅ ÄLVSBORGS LÖSEN

Hur stor var då den börda som lades på befolkningen i Sverige? Det är inte helt enkelt att räkna om summan till dagens penningvärde. En intressant diskussion om detta har förts på det historiska nätforumet forum.skalkman.nu under rubriken "Värdet på Älvsborgs lösen 1613/2013" där signaturen "Roback" undrar över vad lösensumman

motsvarar idag. Svaren han får visar att det beror sig på. Signaturen "von Adler" framhåller att en miljon riksdaler motsvarade omkring 25 ton silver vars värde idag skulle vara uppåt en halv miljard, men att till detta skall läggas värdet av arbetsinsatsen att få ihop silvret och får fram en slutsumma på 12 miljarder. Signaturen "Ben" räknar istället på hur stor del av den svenska statens totala intäkter en miljon riksdaler var och visar att summan utgjorde 70 procent av den totala statsinkomsten 1620 som var 1,4 miljoner riksdaler. Omräknat till den totala statsinkomsten idag så skulle summan motsvara 570 miljarder delat på fyra år, det vill säga en extraskatt på drygt 140 miljarder per år under en fyraårsperiod. Oavsett hur man räknar så sved det ordentligt i samtidens penningpungar.

FÖR DIG SOM VILL VETA MER

På följande sidor hittar du mycket spännande fakta och utdrag ur historiska skrifter, samt källmaterial och litteratur.

Fotografi av originalet av Fredstraktatets första och sista sida från Nationalhistoriske Museum i Frederiksborg, Danmark. (Foto: Anna Mårtensson)

FREDEN I KNÄRED I DET SVENSKA RIKSREGISTRATURET

Riksarkivet, Stockholm.

10 november 1612

Till ryttmästare Måns Stierna att han tillsäger 50 utav sina ryttare som bäst kunna vara utstofferade med harnesk och hästar att de hålla sig undrande(?) och äre sagen (?) tillförende än möckne stömt är vid Ulvsbäck.

11 november 1612

Fullmakt för Per Olofsson fogde i Sunnerbo och Anders Richardsson(?) fogde i Västra härad att förhandla med allmogen i deras befallning om gård till sändebudens ankomst ... vi haver skickat våra senningebud här ifrån ned till danske gränsen att förhandla ... våra undersåtar som däromkring i landsorten boendes är vilja komma till hjälp med någon gård ... fogdarna skall uppbära gården ...

16 november 1612

Krigsfolket i Västergötland skall förflyttas till Värnamo.

2? november 1612

Det mötet som på gränsen den 19 november mellan oss och de danska ... vilja sända våra sändebud till att förhandla om fred bägge rikena emellan ... tillsäga 50 utav era ryttare de som bäst kunna vara utstofferade med harnesk, hästar och värja ... att de är före våra sändebud vid Ulvsbäck dagen tillförende ... hålla sig med dem till dess att allt är avhandlat och ändat bliver ... förbjudit att varken ryttare eller knektar skola sig drista att skövla och bränna på den danska sidan på en mil när omkring där som mötet skall stå.

5 december 1612

Angående utväxling av en fångad kapten.

22 december 1612

Till fogdarna över hela Småland om oxar till KM:s förtäring.

23 december 1612

Svar på kommissariernas skrivelse vid gränsen.

26 december 1612

Till kommissarierna vid gränsen.

21 december 1612

Till riksrådet om fredshandeln ...

Kanske var det denna stig man tog från Ulvsbäck till mötet vid den danska-svenskagränsen

UR FREDSFÖRHANDLARNAS DAGBÖCKER

Förkortad och moderniserad sammanställning av Eske Brock (**EB**) och Axel Oxenstiernas (**AO**) dagboksanteckningar från fredsförhandlingarna.

27 november 1612

AO - Kom Nils Bielke och Hinrik Horn till Ulvsbäck

28 november 1612

EB - Anländer till Knäred.

AO - Kom jag och Gustaf Stenbock till Ulvsbäck. Lite före min ankomst hade de /NB och HH/ med en trumpetare skrivit till danskarna och tillkännagivit vår ankomst frågandes om de ville mötas på handelsplatsen i morgon. Samma afton kom en dansk adelsman Jören Mynsterman till oss och gav till känna att de ville mötas dagen efter på handelsplatsen klockan 11. Vi svarade att det ville vi göra.

29 november 1612, Första advent

EB - Till gränsen 11:30 svenskarna är redan där. Delegaterna räcker varandra händer. Axel Oxenstierna håller tal.

AO - Möttes vi vid Sjöaryd på gränsen mellan klockan 11 och 12. Vi var före dem en halvtimme. Tog varandra i händer och blev stående på en stenbro mitt emot varandra. Började jag tala (...)

2 december 1612

AO - Fick bud från danskarna att mötas på gränsen kl. 10.

3 december 1612

EB - Möttes på gränsen.

AO - Kom vi på handelsplatsen.

5 december 1612

AO - Skrev vi till konungen.

6 december 1612

EB - Möttes på gränsen. De hade märkt att två av deras punkter inte behagade oss.

AO - Kom vi samman. Danskarna var mycket arga eftersom de inte var nöjda med svaret.

7 december 1612

AO - Danskarnas sekreterare Thomas Kruse sändes till oss.

8 december 1612

AO - Sände vi Andrean Buræum till danskarna.

9 december 1612

AO - Vi skrev till kungen.

10 december 1612

EB - Möttes på gränsen.

AO - Möttes på gränsen kl. 11. Var bister väderlek, blåst och regn. Kom en timme tidigare än danskarna.

13 december 1612

EB - Sände vid Peder Due till svenskarna.

AO - Sände vi Andrean Buræum till danskarna. Samma dag sände de oss en adelsman Peder Duva.

14 december 1612

AO - Ankom Kungen av Stora Britanniens sändebud Robert Amstryter, som i somras skickats till kungen av Danmark, till Knäred.

15 december 1612

EB - Fick vi order att möta HM i Laholm, vilket också skedde.

AO - Sände danskarna sin sekreterare Hinrik Lång till Herr Jacob Spens med brev. Vi fick brev från KM. Hinrik Horn drog till Kungen i Värnamo.

16 december 1612

EB - Fick vi i HM:s sängkammare förklaring hur vi skulle traktera med förhandlingarna. Samma dag HM till Halmstad och vi fyra till Knäred.

AO - Spens sände sin tjänare med svar till danskarna.

17 december 1612

EB - Skickade Thomas Kruse till svenskarna.

AO - Sände danskarna sin sekreterare Tomas Kruse till oss. Erbjud möte dagen därpå klockan 10. Eftersom Hinrik Horn var hos kungen ville vi inte. Samma kväll kom KM hit till Ulvsbäck.

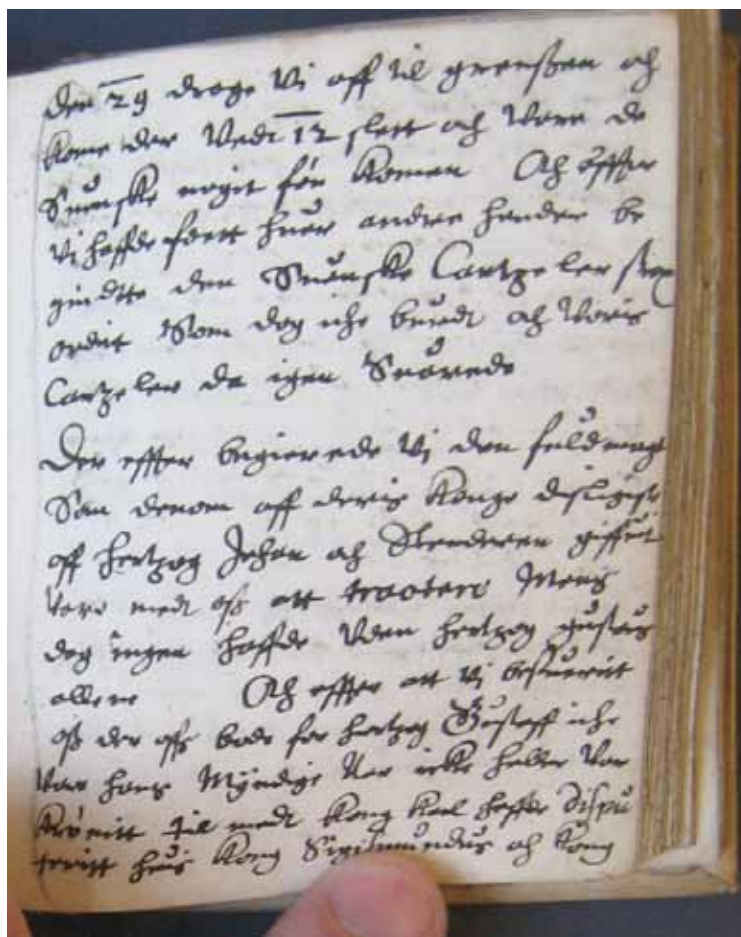
18 december 1612

EB - Sände de oss bud med Peder Banér att englands sändebud Robert Anstruther och vi skulle mötas nästa dag med den andra engelsmannen Jacob Spencer.

AO - HKM drog härifrån till krigsfolket som låg vid Värnamo. Lämnade kvar memorial och biiinstruktion. Sände vi Peder Banér att vi skulle mötas nästa dag.

19 december 1612.

EB - Möttes vi och hade gärna sett att deras engelske sändebud först hade kommit över till våra sändebud men han ville inte. Därefter möttes vi och de svenska på platsen. (...) /oenighet om vem som skall gå över först/

Ur Eske Brocks dagbok den 29 november 1612 och den 21 januari 1613.
Rigsarkivet, Köpenhamn
(Foto Jens Lerbom)

24 december 1612

EB - Sändebudet Robert drog med några av herremännen och ryttarna att möta Spenser vid gränsen vilket också skedde. (...)

Peder Due straxt från gränsen till de svenska kommissarierna. Samma afton var det så högt vatten i ån att vi inte utan fara kunde komma över skickade därför Tomas Kruse till dem på natten (...)

AO - Sände vi Andream Buræum till danskarna.

25 december 1612

EB - Drog jag och kanslern till KM i Halmstad.

AO - Kom danskarnas sekreterare till oss med gensvar.

27 december 1612

EB - Fick vi av en sekreterare svenskarnas skripto.

AO - Sände vi Andream Buræum till danskarna. Tillbjöd att vi skulle mötas på gränsen den 29 december.

28 december 1612

EB - Sändes Tomas Kruse med vår skrivelse till svenskarna.

AO - Kom Tomas Kruse till oss med skriftligt svar.

29 december 1612

EB - Möttes vi vid gränsen efter vidlyftigt samtal (...)

AO - Möttes vi på gränsen samt båda brittiska sändebuden. Först möttes sändebuden och följdes åt in i vårt paulun och med det samma gick vi till handelsplatsen (...) Samma afton kom KM hit till Ulvsbäck

30 december 1612

EB - Drog jag och kanslern till KM i Halmstad. Efter mötet talade HM länge med oss i sängkammaren.

AO - KM drog till lägret igen.

31 december 1612

EB - Drog vi till Knäred.

1 januari 1613

EB - Sände vi Tomas Kruse till svenskarna att de skulle möta oss nästa dag vid gränsen.

AO - Kom Tomas Kruse till oss med begäran om möte dagen därpå.

2 januari 1613

EB - Möttes vi vid gränsen. Efter vidlyftig förhandling som sändebuden lade sig mycket i (...)

AO - Kom vi tillsammans på gränsen tillsammans med Jacob Spencer. Robert Anstruther var med de danska. Anstruther sände sin sekreterare till Spens och frågade honom om han ville komma över till honom i hans paulun (...) / Oxenstierna redogör noga för förhandlingen/ Sedab vi var ingånga i paulunen möttes båda brittaniska sändebuden på bron och talades vid om de förbemälda ceremonier ... att de ville låta sig brukas som medlare.

... något därefter kom båda brittaniska sändebuden vi svenska och danska kommissarier på bron och började Anstruther på sin och spens vägnar tala på danska (han kunde varken tyska eller svenska) (...) Bestämde att båda legaterna på måndag 21 december skulle mötas på gränsen.

21 december 1612

AO - Var sändebuden på gränsen men kunde inte något visst förslag enas. De kunde inte komma överens vem av dem som skulle först gå i den andres paulun ... Sände samma dag de danska Peder Duva att vi dagen därpå skulle mötas på gränsen till vilket vi jakade.

22 december 1612

AO - Kom bittida på morgonen Tomas Kruse och ursäktade att danska på grund av den stora vattenflod inte kunde komma på gränsen idag

AO - Kom vi vid Sjöaryd till mötes. Båda brittiska sändebuden med oss. Anstruther sände sin sekreterare över till Spens och begärde på bron att komma med honom till tals. Det skedde och följdes de straxt åt i Spens paulun. Sedan begärde Anstruther att vi ville komma till dem (...) Beslutade att vi skulle mötas igen den 4/1. Samma afton skrev vi till KM.

4 januari 1613

EB - Möttes vi igen.

AO - Möttes vi på gränsen begärde Spens att Anstruther ville komma till honom gick vi straxt in till dem i deras paulun (...) Beslutade att mötas igen den 6 januari.

6 januari 1613

EB - Möttes vi igen vid gränsen.

AO - Var vi åter på gränsen. Kom straxt Anstruther över till oss och begärde att få veta vår mening (...)

7 januari 1613

AO - Drog vi samtliga till Beckared till KM. samma dag kom Peder Duva hit med designation (...)

9 januari 1613

AO - Kom vi tillbaka från KM till Ulfsbäck. Med resolution av KM på tvivelaktiga punkter.

10 januari 1613

EB - Möttes vi och de svenska igen. För åtskilliga orsakers skull skulle vi igen tala med KM.

AO - Möttes vi åter på gränsen samt de brittiska sändebuden. Kom Anstruther över till oss.

11 januari 1613

EB - Drog jag och kanslern till KM i Halmstad. Noterar här tre kors vilket graderar Brocks berusning.

12 januari 1613

EB - Drog tillbaka till Knäred.

13 januari 1613

EB - Möttes vi och de svenska vid gränsen

14 januari 1613

EB - Drog jag och kanslern till KM i Laholm. Samma afton till Knäred igen.

16 januari 1613

EB - Sände svenskarna oss en förklaring. Skrev till KM samma afton. Svenskarna begärde möte i morgon igen.

17 januari 1613

EB - Fick vi skrivelse från KM att om vi skulle mötas vid gränsen i morgon skulle han närvara ikognito.

18 januari 1613

EB - Kom KM till oss i Knäred. Följde med oss till gränsen. Försökte vara ikognito men blev igenkänd av svenskarna och en engelsman. HM stannade i fyra timmar hos oss. Red sen till Laholm. Vi blev nästan förlikta med svenskarna.

19 januari 1613

EB - Skickade vi ett utkast på fredsfördraget till Svenskarna och svenskarna sände sitt. Ingen av oss var nöjda.

20 januari 1613

EB - Sände vi Henrik Lange till svenskarna. Samma dag dog Tomas Kruse som var i kansliet.

21 januari 1613

EB - Möttes vi igen och blev då allting klart och en evig fred igen upprättad och allt krig och oenighet till evig tid avskaffat. Skulle ratificeras den 9 mars vid gränsen

22 januari 1613

EB - Tomas Kruse begravdes i Knäreds kyrka. Samma kväll drog vi till Margaretetorp.

Platser man rörde sig i och omkring under fredsförhandlingarna.

KOSTNADER FÖR FÖRHANDLARNÄ

Utdrag ur Smålands handlingar vol. 1612:2A samt 1613:11, Riksarkivet, Stockholm.

Nedanstående utdrag ur räkenskaperna har delvis moderniserats för bättre läsbarhets skull. På grund av att jag inte fått tillstånd att titta på originalhandlingarna har jag tvingats använda mikrofilm vars läsbarhet bitvis är dålig. Därav frekventa instoppade frågetecken i avskrifterna.

Kvittenser på diverse underhåll till rikets råd/fredsörhandlare på fol. 124 och framåt i volymen:

Odaterat

Jöran Månsson till Bolmsnäs och Erik Månsson [Ulfspärre] till Kållma. Kvittens att när de var med rikets råd vid gränsen om fredshandeln har de med sitt följe bekommit underhåll av befallningsmannen i Sunnerbo Peder Olofsson (...) varor räknas upp bl.a. 1 oxe, 17 får, 39 höns)

9 januari 1613

Ulvsbäck. Claes Sjöblad kvittens på att han bekommit av [befallningsmannen i Sunnerbo härad] Peder Olofsson åtta dagars kost själv annan. 1 tunna malt, humle 6 m, bröd ett (?), kött två (?), 1 får, 4 höns.

19 januari 1613

Ulvsbäck. Claes Sjöblad. Kvittens på kosthåll för fredsörhandlarna. (...)

25 januari 1613

Ulvsbäck?. Stellan Mörner kvittens på kosthåll för fredsörhandlarna

Odaterat 1613

Hinrik Bengtsson gårdsfogde på Toftaholm uppburit och bekommit av Peder Olofsson i betalning på det hö, korn och fetaliepersedlar som här på Toftaholm är taget till HKM:s hovs förtäring. Penningar 10 dr, hö 45 1/2 lass.

Odaterat 1613

Per Banér. Till sändebuden och till rikens råd när de drog till gränsen och tillbaka igen är taget av gårdens hö ... 16 lass, halm(? 30 kreffuer(?))

Odaterat 1613

Per Banér. Greve Spens behov. 3/4 oxe, 2 får, 3 gäss, 12 höns, 12(?) t: smör, Kött och fläsk(?) 6 (?), salt fisk 4 m, bröd (?), malt 1 skeppa, korn 2 t., 4 lass hö, långhalm 30 kärvar, ljus 1 m, salt, 1 (?), öl 2 tunnor, ost 2 m (tillskrift svårläst) (130r)

Odaterat 1613

Den 17 december till B(?) (?) samt Hinrik Horns behov, 6 m kött, 8 (?) bröd, 1 1/2 t smör, 2 tunnor öl [var], 2 får, 6 höns, 2 gäss, 8 tr salt, 10 skeppor foderkorn, 8 ljus, Kongsh(?) 20, 3 lass hö, 5 (?) salt fisk. (130v)

Odaterat 1613

Bengt Kassle(?) till Sjöatorp K: Kammarjunkern bekänner och gör veterligt att efter:ne persedlar är förtärda när

Bröd var en av de livsmedel som förekom i fredsörhandlarnas kost.

HKM hade två (tio?) nattläger uti Ljungby. (?) unga oxar, (?) får, 5 gäss, 20 höns, kött (?), smör, 1/2 t öl, 3 tr salt, 15 m ost, 16 tr fläsk, 2 skinkor (?) späkefläsk, korn (?), långhalm (...)

Januari 1613

Bengt Kassle. Är förtärt på Toftaholm den 20 december 1612 när HKM var där (...)

15 januari 1613

Bengt Kassle till Sjöatorp KM:s kammarjunkern kvittens på förtärda persedlar på Toftaholm från 7 januari när HKM br(?) där och när HKM var utanför så och av (?)...

Odaterat 1613

Bengt Kassle. Den 29/12 till KM:s eget behov. 1 1/2 får, 4 höns, 1/2 t smör, 2 t kött, 1/2 t öl, 5 sk foderkorn. Den 31/12 till KM:s eget behov. 2 höns, 7 m smör, 1 t kött, 1/2 t öl, 1 (?) bröd, 5 sk foderkorn.

20 december 1612

Ulvsbäck. Hans Mattison Trumpetare. På min ryttmästares vägnar som inte var tillstädes. Kvitto till Peder Olofsson. Min ryttmästare själv åttonde kvartersmästaren 2 trumpetare, 3 gemena, 35 kärror och hästar har uttagit till kost efter den ordning som honom bevilligt: 83 1/2 bröd, 78 t kött, Gryn(?) 5, foderkorn 31, 50 lass hö, 37 (?) malt, 10 (?) humle, 8 (?) smör, 3 tunnor öl, 2 m ljus, 1 1/4 oxe, 17 får, 5 m ost, 9 höns, 1 sida fläsk, 150 (?) långhalm, 2 stutar.

27 januari 1613

Peder Månsson, löjtnant under Måns Stiernas [proviant för 55 ryttare] (lista)

1 oktober 1612

Måns Stierna till Happestad(?) ryttmästare över en fana Smålandsryttare (...) med mitt folk och mina ryttare har förtärt hos länsman i (?) socken när jag fördordnad [var] att föra de danska fångarna till gränsen som förbyte bliver (...)

Odaterat 1613

Måns Stierna (...) mina ryttare ... senaste gångerna de gode herrar var på gränsen och gjorde avsked med de danske. (lista över vad som förtärts)

5 april 1613

Måns Stierna. Kvittens på persedlar när kommissarierna drog till gränsen om fredshandeln.

30 januari 1613

Värnamo. Jesper Madson order från HKM till Peder Olofsson att ge löjtnanten Per Monsson få ett lass hö ...

10 februari 1613

Peder Månsson kvittens. [enl. 18] Flera kvittenser med koppling till Måns Stiernas ryttares närvaro i Knäred)

22 december 1612

Måns Stierna bekommit underhåll av bönder

December 1612

Måns Stierna att eftersom jag intet kött bekommit på 8 dagar har jag tagit av Nils Torstensson i Siaklt en stut så gott som tio m(?) (...)

30 juli 1613, Angelstad.

Per Månsson i Eka, länsman i Fågelstad(?) gäll, att när herrarna var på gränsen om fredshandeln var jag utgäst(?) av HKM:s folk som ryckte av och an mellan lägret och Ulvsbäck, så ock av KM:s eget medfölje när HKM ryckte

några gånger till Ulvsbäck emellan gränsen och fältet(?) ... bar och blott utgäst ...

25 juli 1613

Om omkostnader i samband med ett fångbyte på gränsen.

13 november 1612

Erik Ulfsparre och Jöran Månsson(?) att en hop danska fångar vid pass sextio som haft nattläger i Misterhult när de fördes till gränsen samt knektar som höll vakt över dem och haver förtärt hos samma bönder (...)

12 augusti 1613

Peder Månsson i Angelstad ang. HKM och hans medfölje samt kommissarierna som var på gränsen om fredshandeln ... hö ...

3 juli 1613

Sven Pedersson länsman i Hamneda(?) ... kvittens ... samma som ovan

Odaterat 1613 (?)

Måns Stierna. Fångbyte på gränsen

Odaterat 1612 (?)

På den resan som ädle Jöran Månsson och Erik Månsson tillkallade kommissarier med deras följe ... fram och tillbaka ... samt 60 fångar ... förtäring den 11 november 1612.

2 april 1613

Brodde i Markaryd. Kvittens rörande sextio danska fångars förtäring ...

15 januari 1613

Jöran Månsson ståthållare på Jönköpings slott. Den tid jag var förordnad med en hop fångar till gränsen och byttes, då kom 7 personer försent att (?) jag kunde denna(?) ombyta. Eftersom de danska herrarna var sin kos då blev hövitsman Caspar Hinriksson (?) Markaryd med 20 knektar som höll vakt i 2 dagar över samma fångar [deras förtäring] ...

12 november 1612

Kvittens rörande fångbytet. Flera undertecknare.

8 december 1612

Kvittens rörande fångbytet.

22 juli 1613

Kvittens rörande fångbytet 1612.

Odaterat 1613 (?)

Kvittens rörande skjutsfärdspenningar för fångar tagna på gränsen

1 december 1612

Axel Oxenstierna, Ulvsbäck till Peder Olsson med kopia av KIX brev från 1602 ... om tiondeutlagor.

11 december 1612

Axel Oxenstierna, Ulvsbäck till Peder Olofsson ...

13 februari 1613

GIIA till PO att vi till den 9 mars nu nästkommande aktar att förskicka våra kommissarier ner till gränsen till Ulvsbäck därför vill vi att du till deras ankomst uppköper i Halmstad en [åhr?] renskt vin och några tunnor öl [så att lager är för dem i förråd] dat. Vadstena

22 oktober 1613

Simon Matsson, kvartersmästare för ett kvarter drabanter ... att den tid de goda herrar var på gränsen i Ulvsbäck om fredshandeln var jag satt till vinskänk och lät brygga svenskt öl och efter maltet och humlen var svagt måste jag ta av skaffaren Peder Carlsson till var tunna öl (?) ... blev ändå icke mer än lagom starkt ...

24 februari 1613

Stellan Mörner, Ljungby, kvittens ...

21 januari 1613

De svenska kommissarierna angående fältprästen Olaus Petri.

Odaterat 1613

Omkostnader för kommissionärerna.

24 augusti 1612

Axel Oxenstierna, Jönköping. Memorial för drabanten Anders Arvidsson vad han uti vägen vid gränsen till kommissariernas behov beställa skall.

11 november 1612

Gustav II Adolf till befallningsmannen i Sunnerbo härad, Peder Olofsson att undersåtarna i landsänden skall bistå fredsförhandlingarna (...)

Spannmål var viktigt till bröd, öl och foder

11 november 1612

Gustav II Adolf, Stockholm. Ordning därefter skall förhandlas med allmogen i Sunnherbo härad att de vilja utgöra till kommissarierna som är förordnade på gränsen om fredshandeln av vart mantal. Bröd 1 (?), malt 3 skepp, gryn 1 (?), foderkorn 1 skepp, hö 1/2 lass, Humle 1 (?), smör 3 m, kött och fläsk 1/2 t, ljus 1/2, var 40 bönder 1 oxe, var 8 bonde 1 får, 1 gås varje 2 bönder höns 1.

Peder Olofsson utgifter i Sunnerbo härad från Jacobi 1612 till Jacobi 1613 (flera notiser med koppling till fredsförhandlingarna)

13 december 1612

Axel Oxenstierna och Henrik Horn Ulvsbäck 13/12 1612. Intyg att två änkor, Kirsten Håkansdotter i Hualt(?) och Cicele Nilsson i Bösshult(?) som mist sina män för rikets fiender ... att de som uppriktige ärlige svenske män förhållit ... skall få skattenedsättning.

28 november 1612, Åby

Lars Svensson ”gör vederligt att anno 1612 den 29 och 30 november min nådige herres hästar voro stadde på resan åt Ulvsbäck lågo vi uti Åby länsmansgård uti två nätter med 12 hästar och vi togo av länsmannen eget (korn?) 14 skeppor item 10 personer till öl och mat” (...)

5 januari 1613, Ulfsbäck

Axel Oxenstierna till befallningsmannen Peder Olofsson att brevisaren Nils i Kylhult länsman i (?) socken haver besökt HKM uti Bäckerydet när HKM sist drog härifrån begärt att få behålla tolv tunnor spannmål (...)

UR DANSKA RIKSARKIVET

Utdrag ur Laholms läns räkenskaper ”Læg 21 1612–1613”, Rigsarkivet, Köpenhamn.

Nedanstående utdrag ur räkenskaperna har delvis översatts och moderniserats för bättre läsbarhets skull. Källorna är tyvärr inte paginerade.

Indtægt og udgift

59) Givit Peder Jenssøn i Dyreboe for 6 lester kull (kol) som blev forbrukt till rådens behov då de tillfälligt låg i Knäred. Var läst 1 rdr vj rdr Givit for fetalie som er förspist /.../ här i Laholm till KM samt hans medhavande folk och tjänare.

16 december 1612, är uppätet:

Oxkött
Färskt lamm 1 kropp
Gris färska 3 kroppar
Höns 3 par
Smör
Spegelax
Bröd
Öl 2 tunnor

Från den 3 januari till den 6 anno 1613, är uppätet:

Fläsk 1 sida Kocken skrivarens? bevis
Spekels spek? 3 stycken
Oxkött färskt 1 kropp
Lammkött 3 kroppar
Gris 3 kroppar
Kalv 1
Höns 6 par
Ägg 1 1/2 (olb?)
Hvide?meell
Oxekallum?

Smaak salt
Smör
Saltad lax 1 1/2 otting
Bernfisk? 1/2 lispund
Papier? 1 bog?
Rostocker öl 2 tunnor Givit
Johan Vintappare bevis här på
Dansk(?) öl 2 tunnor
Ljus 1/2 lispund
Den 6 januari
Försänt till Halmstad med
Olof Pedersson till KM:s
utspisningsbehov
Spegelax 3
Saltad lax 1/2 tr

Spegeskinker

Från den 13 januari till den 19 januari samma månad, förspist:

Två färska oxkroppar
Två färska lammkroppar
Tre fläksidor
Fläsk till (?)speck 10 stycken
Feta färska svin 1
Kalv 2
Gris färska 9 kroppar
Gåskött saltat 6 kroppar
Rökt oxkött 6 stycken
Rökt fårkött 1 kropp
Smör
Höns
Ägg
Oxekallum(?)
Spegelax 3
Saltad lax 1/2 t:a
Saltad lax Härpå vintapparen och spiskällarsvennen (?)
Spegelax
Bernfisk(?)
Saltad torsk
Sill
Vetemjöl
Ättika
Rostock öl
Dansk öl
Vax förstöpt i ljus och på KM:s eget bord förbrukt 16 m

Har bagaren bekommit till KM:s behov bydell) = mjöl (?) som är köpt av Hendrik Jensen i Halmstad.

Utgift för fetalie hos bönderna och andre städer köpt till rådens och deras folks behov den tid de var i Knäred vilket Niels Rider Kock levererat efter hans bevis innehåll:
Bröd 20 1/2 dr 3 1/2 pund
Öl 78 tunnor
Smör 5 tunnor
Oxkroppar 15 vardera 6 rdr
Saltat oxkött 2 tunnor

Feta svin 9
Lamm 22(?)
Fårkött saltat 2 tunnor
Gris färska 12(?)
Saltad gris 24 kroppar
Höns 135 par
Kalvar 7
Ägg 10 oler(?)
Ljus 39 pund
Byder?mjöl 3 tr?
Skånsk sill 3 (?)
Ättika 1
Bernfisk 4 lispund
Lök 21 reffe
Äplen 1 tunna
Fläsk 43(?) sidor
Saltad lax 3 tr
Spegelax 10
Saltgrön(?) huilling(?)
Simop(?)
Peppar röd
Grönkål
Mjöl?
Lerepotter

...
83) 1 (?) såpa att tvätta rådens linkläder när de låg i Knäred.
84) Givit en vaskepiga till vaskelön 4 dr
85) Givit Peder Jenssøn i Dyreboe för forne vaskepige han höll till krest(?) och för vådeld och annat hans omak i åtta veckor 4 dr
Givet för 6 fönster som blev satt uti rådens kammare i Knäred stycket 24 (?) 7 m rdr (?)
För 2 laasse 24 ss
För en ljussax 8 ss
...
5 januari Mästermannen för att han hängde en korpral 2 rdr

19 januari Mästermannen för han hängde en soldat 3 rdr

MÄNNISKOR SOM PLUNDRATS

Utdrag ur Laholms läns räkenskaper. Förteckning över bönder som under kriget plundrats av svenska trupper, Rigsarkivet, Köpenhamn.

Avkortningar i jordeboken för plundrade bönder [1613]:

Höks Härad, Knäred

Bennt Jonssön i Sjöaryd
Peder Lö(nng) i Trelskolt?
Peder Jenssen i Dyreboe
Jens Persson i Knäred
Benndt Nielssen i Vagnadall

Tönnersjö härad

Jens Nielssen i Thollebow(?)
Niels Bentssön i Böge
Jens Jenssön i Bursseridt(?)
Svend Jenssön i
Lerbecksholtt(?)
Peder Bentssön i
Thommerup(?)
Morten i Elserödt
Jonn i Miele(?)
Peder i Thogeridt
Knud Suenssønn i Mosilt
Anders i Bobiergh
Kirstine i Gaardtsholtt
Rönich Jenssön i Alguholtt
Biörn i Nielesholtt
Erlend paa Skoffuen
Lars Nielsön i Alnes(?)
Benndt i Gamelsbøffue
Lasse i Kobbeboe
Per Perssön i Hullegadrt
Niels Hannsønn i Rønskow(?)

De som är utarmade

Niels Jennsön och Thorest(?)
udi Wrangerup

Avkortning på den kungliga skatten för plundrade bönder:

Höks härad, Knäred socken

Skattebönder

Trelsholt(?)

Peder Loug
Pelle [inderste]
Fästebönder Eskildt Perss
Johan Perss
Bent Jonss

Isse Gunderss [inderste]
Pouel Jeppess [inderste]

Knäred

Jens (?)
Jens Eselss
Gudmand Nielss
Jens Perss
Germundt(?) Hansis(?)
Per Johanss: [inderste]
Eske [inderste]
Jon Leger [inderste]

Sjöaryd

Bent Jonss
Lasse [inderste]
Iffr: [inderste]

Dyreboe

Jacob Hanss
Per Jenss: [inderste]

Wangedall

Ingemadt
Bonde Nielss: [inderste]

Aasbøglit(?)

Hans

Veddige socken, Esleridt(?)

Peder Knudsøn
Jacob Olss: [inderste]

1 dräng

Tönnersjö härad Torup socken,

Fästebönder

Bøge
Niels Bentss:
Oloff Olss: [inderste]

Thollebowe(?)

Jens Nielss:
1 dräng

Abbilt(?)

Karine

Rønskow(?)

Peder Lihness(?)
Lihne [inderste]
Anders [inderste]
Per Jonss: [inderste]
Hans Nilss: [inderste]
Morten (?) [inderste]

Lerbecksholtt(?)

Jep Jenss: [inderste]

Buseridt(?)

Jens Jensøn

Elseridt

Morthen

Miele(?)

Per Nilss:
Per Polss:
Jens Polss: [inderste]
Bent Perss: [inderste]
Knudt Anderss: [inderste]
Arfuuidt i Holt [inderste]

Thogeridt(?)

Peder
Lasse [inderste]
Jens i Grandsholt(?)
Anders i Bobring(?)

Gammelsbowe(?)

Swendt Bentss;

Thomerup

Peder Bentss:
Oluff [inderste]

Hullegård(?)

Per Perss:
Bent Perss: [inderste]

Skoffuen(?)

Erlandt
Per [inderste]

Alguholt(?)

Rörich
1 dräng

Mieleholt

Biörn
Lasse [inderste]
Thor Biörnss: [inderste]

Mosilt

Laurits

Alnes(?)

Lasse

Gillizgrd(?)

Peder Arfuuedtss:
Peder Smed [inderste]
Ambiörn i Øne(?) [inderste]

Øffegr

Bent Mortenss:
Olof Mortenss: [inderste]

KÄLLMATERIAL OCH LITTERATUR

TRYCKTA KÄLLOR

Larsen, Christian, Eske Brock medt egen handt: Eske Broks dagbøger 1604-1622, Landbohistorisk selskab, Auning, 2005 [Innehåller dagboksanteckningar från fredsförhandlingarna]
Laursen, L. (red.), Danmark-Norges traktater 1523-1750 med dertil hørende aktstykker. Bd 3, 1589-1625, I Kommission hos G. E. C. Gad, København, 1916
Laursen, L. (red.), Kancelliets brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold. [Bd 13], 1609-1615, Kjøbenhavn, 1916
Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brevvevling. Afd. 1. Bd 1, Historiska och politiska skrifter, Utg., Stockholm, 1888 även bd 2. [Innehåller dagboksanteckningar från fredsförhandlingarna]
Rydberg, Olof Simon & Hallendorff, Carl (red.), Sverges traktater med främmande magter: jemte andra dit hörande handlingar. D. 5. 2, 1609-1630, Norstedt, Stockholm, 1891

OTRYCKTA KÄLLOR

Rigsarkivet, Köpenhamn
Boet efter Eske Brock [Hans dagböcker i original. Se även tryckta källor. Samt bild 1.]
Länsräkenskaper från Laholms län 1612-1613
Tyske Kancellis udenrigiske afdelning
Sverige 1603-1612
Sverige 1612-1623
Riksarkivet, Stockholm
Enskilda arkiv: Axel Oxenstierna (E 548)
Militaria: Handlingar rörande danska kriget 1611-1613 (M 1288)
Riksregistraturet 1612-1613
Smålands handlingar 1612:2A och 1613:1

LITTERATUR

Förteckningen tar endast upp verk där Freden i Knäred är direkt eller indirekt behandlad och böcker som citeras i ovanstående text. Förutom de verk som tas upp här finns det en stor mängd böcker och artiklar som på olika sätt berör Kalmarkrigets förlopp men som inte mer än ytterst flyktigt berör själva fredsförhandlingarna. Halland under Kalmarkriget är fortfarande till stora delar outforskat men ny forskning är på gång i ämnet.

Ahnlund, Nils, Axel Oxenstierna intill Gustav Adolfs död, Norstedt, Stockholm, 1940
Allen, Carl Ferdinand, Haandbog i faedrelandets historie : med stadigt henblik paa folkets og statens indre udvikling, Köpenhamn, 1863
Cronholm, Abraham Peter, Sveriges historia under Gustaf II Adolfs regering., Stockholm, 1857-1872

Dahl, Folke, Gustav II Adolf i samtida engelska ettbladstryck, [s.l.], 1938 [Innehåller faksimil av samtida avbildning och dikt om freden i Knäred. Se bilaga]
Ellehøj, Svend, Danstrup, John & Koch, Hal, Danmarks historie. Bd 7, Christian 4.s tidsalder, 1596-1660, Politiken, København, 1964
Ersman, Gustaf, 'Freden i Knäred', Götiska minnen, 1990 (105), s. 10-15, 1990
Gihl, Gunnar, Freden i Knäred 1613: ett trehundra-femtioårsminne, [Lundequistska bokh.] (distr.), [Uppsala], 1963*
Hallenberg, Jonas, Svea rikes historia under konung Gustaf Adolf den stores regering. / (J. Hallenberg.) Stockholm, tryckt och uplagdt hos Johan A. Carlbohm. =1-5. 1790-96=., Stockholm, tryckt och uplagdt hos Johan A. Carlbohm. 1790-1796., 1790-1796
Karlsson Anna & Andreas, [Halland i Danmark], under utgivning, Falkenberg 2012
Larsen, Axel, Kalmarkrigen. Et bidrag til de nordiske Rigers krigshistorie, København, 1889
Lauring, Palle, Danmarks historie., 3. opl., Forum, København, 1971
Linge, Lars, Gränshandeln i svensk politik under äldre Vasatid, Gleeurp, Diss. Lund : Univ.,Lund, 1969
Lundgren, Kurt, Kalmar slots förrädare: blodbadet på Öland : ett 400-årsminne, 1. uppl., Lingstad bok & bild, Kalmar, 2007
Norrie, J. W. Gordon, Kalmarkrigen 1611-12, Sixtus, København, 1978
Roberts, Michael, Gustavus Adolphus: a history of Sweden 1611-1632. Vol. 1, 1611-1626, London, 1953
Stavenow, Ludvig, Freden i Knäred år 1613: ett trehundraårsminne: föredrag vid Kungl. Vetenskaps- och vitterhetssamhällets i Göteborg högtidssammanträde fredagen den 24 januari 1913, Göteborg, 1913*
Tandrup, Leo, Mod triumf eller tragedie I, Aarhus 1979*
Wangö, Joël, Knäred i gången tid: dess historia, kultur, folk, tro och sed, Gleeurp, Lund, 1933 (s. 39-56 behandlar särskilt fredsförhandlingarna och återger fredsavtalet i sin helhet)
Wiese, Ernst, Die Politik der Niederländer während des Kalmarkriegs (1611-1613) und ihr Bündnis mit Schweden (1614) und den Hansestädten., Kraus Reprint, Nendeln, 1979[1903]
Widekindi, Johan, Then fordom stormächtigste, högborne furstes (...) Gustaff Adolfs, den Andres och Stores Sweriges... konungs historia, och lefwernes beskrifning., Stockholm, 1691 s. 107ff.

FREDSFIRANDE
I SAMVERKAN

www.laholm.se/400